
Studije

Izvorni znanstveni članak
327.5

Izazovi novom svjetskom poretku

RADOVAN VUKADINOVIĆ*

Sažetak

Raspadom socijalističkoga sustava u Europi nestao je bipolarni model svjetskoga poretka i započela je nova faza traženja drukčije strukture i modela međunarodnih odnosa. Uz tek naznačene okvire, na kojima počiva sadašnji novi poredak, u velikoj mjeri unilateralnog vodstva, nastaju i prvi vidljivi izazovi takvom poretku. Dvije velike sile: Kina i Rusija osuđuju hegemoniju, unilateralizam i pokušaj diktiranja pravaca međunarodnih odnosa. Njima se pridružuje i skupina daljnjih nezadovoljnih zemalja, koje također smatraju da je jedino u široko postavljenoj multipolarnosti moguće vidjeti budući pravac međunarodnih odnosa, pa i novi svjetski poredak. Suočavajući se s ovim izazovima i kritikama, moguće je ustvrditi kako je svjetski poredak tek u svom nastajanju i da jedino multilateralna kooperativnost može jamčiti vrijednost budućem svjetskom poretku.

Raspadom socijalističkoga sustava u Europi nestao je bipolarni model međunarodnih odnosa i započela je nova faza traženja struktura i modela međunarodnih odnosa. Ali kao što ni nekadašnji pokušaji unošenja koncepta trilateralizma ili pentagonalizma¹ nisu izmijenili ondašnji bipolarni odnos dviju supersila, tako i danas sve rasprave koje pokušavaju stvoriti sliku modela novoga svjetskog poretka na tzv. formuli “jedna supersila plus četiri velike sile” ili pak “jedna supersila i nekoliko velikih sila” stoje daleko od realnosti. Stoga dominira sve više tvrdnja, posebice u Americi, da je svjetski poredak uspostavljen i da se o novom modelu može raspravljati u okviru postojeće strukture rasporeda sila. Po njoj je lako vidjeti da postoji samo jedna supersila i da je sustav međunarodnih odnosa njome

*Radovan Vukadinović, redovni profesor Fakulteta političkih znanosti u Zagrebu na predmetu Međunarodni politički odnosi.

¹Vukadinović, R., *Politika i diplomacija*, Zagreb, 1994., str. 106-110.

predvođen, te da bar za jednu generaciju takav odnos neće biti mijenjan.² To znači da i multipolarnost shvaćena na ovaj način znači ponajprije to da postoji središnji i veliki pol — Sjedinjene Američke Države, dok su ostali dijelovi — četiri velike sile (Kina, Rusija, EU i Japan) ili nekoliko velikih sila, nisu u mogućnosti da ispunjavaju zadaće lidera, odnosno središnjeg pola.³

Određenje američke moći, koncentrirane oko gospodarskog razvitka, vojne sile, znanosti i vanjskopolitičkog angažmana, pokazuje da je samo Amerika u stanju postavljati i ostvarivati globalne strategijske ciljeve.⁴ Međutim, i svi oni američki autori koji prihvaćaju ovakvo postavljanje američke sile i uloge američke globalne strategije, ipak ustvrđuju da SAD ne mogu djelovati svuda i baviti se svakim problemom, te da one u velikoj mjeri nastoje uzimati u obzir interese i stajališta četiriju ostalih velikih sila.

Ide li se u daljnju raščlambu ovakva modela svjetskog poretka, koji uz sva nastojanja za multipolarnošću ipak u sebi nosi težinu unilateralnosti, može se izvršiti i podjela unutar skupine četiriju velikih sila. Očito je, npr., da Europa ili, kako se posebice ponekad želi istaknuti, njemačka politika u Europi, stoji na identičnim gospodarskim i političkim osnovama kao i SAD. Tu su i brojne političke, gospodarske i sigurnosne niti koje povezuju Europu i SAD, te je i taj veliki akter — Europa — praktički dio zajedničke atlantske strategijske projekcije. To još više vrijedi za Japan koji, unatoč svojoj golemoj gospodarskoj snazi, na političkom i sigurnosnom planu slijedi potpunu američku politiku. Ako se američkoj ukupnoj sili pribroji EU i Japan, tada je očito da novi svjetski poredak ima snažne lidere, bez obzira na to kako su raspoređeni interni odnosi između SAD i dvaju ostalih aktera. U strategijskom smislu interesi središnjeg pola svjetskog poretka i dvaju najvećih njegovih saveznika, identični su i na njima je moguće graditi čvrsto vodstvo.⁵

²Brzezinski, Zb., *The Grand Chessboard: American Primacy and its Geostrategic Imperatives*, New York, 1997., str. 209-214.

³Postoje, međutim, i mišljenja koja plediraju za prihvaćanje Europe kao druge supersile, pa čak i Japana kao treće supersile, ako to Japan odluči postati.

Singer, M., Widawsky, A., *The Real World Order: Zones of Peace — Zones of Turmoil*, New Jersey, 1993., str. 197-198.

⁴Po Brzezinskom, Amerika kao globalna jedina sila u vojnom pogledu nema premca, ekonomski ona je glavna lokomotiva razvitka, tehnološki njezino vodstvo je čvrsto na polju glavnih inovacija, a američka kultura je vodeća, posebice među mladima. Kombinacija svih ovih četiriju elemenata čini od Amerike "jedinu globalnu silu".

Brzezinski, Zb., *The Grand Chessboard...*, op. cit., str. 24.

⁵Rijetka su, ali ipak postoje, i mišljenja po kojima niti SAD kao vojna supersila, niti Japan i Njemačka kao gospodarske supersile, ne mogu unijeti red u suvremene međunarodne odnose.

Hoffman, S., *Delusions of World Order*, *New York Review of Books*, April, 9, 1992., str. 42.

I. Kina kao budući globalni kolos

Dvije od četiri svjetske sile s kojima bi trebalo graditi središte svjetskog poretka imaju o njemu nešto drukčije mišljenje. NR Kina i Rusija, iako u sasvim različitim uvjetima, promatraju novi poredak kao skup vrijednosti i odnosa koji ne zadovoljavaju sasvim njihove interese i, bez obzira na naznaku da se oni ubrajaju u četiri velike sile, nisu uvjerene da u vrhu toga poretka mogu dobiti zapaženije mjesto.

NR Kina, sa svojim ubrzanim gospodarskim razvitkom i relativno stabilnom unutarnjom situacijom, u stanju je sada koristiti sve svoje prednosti velike zemlje. Golema ekonomska ulaganja sa Zapada, kao i moderna oprema, počinju davati rezultate i, po brojnim analizama, za dvadeset bi godina Kina trebala biti najsnažnija zemlja. To, naravno, pred kinesko političko rukovodstvo postavlja i pitanje mjesta Kine u vrhu međunarodnih odnosa. Sadašnje kineske pozicije mogu se prikazati najlakše kao dio aktivnosti regionalne sile na azijskom tlu, koja je u stanju svojim postojećim sredstvima ostvarivati regionalne ciljeve.

Postavljajući težište na potrebi izgradnje multipolarnosti svjetskog poretka, kineska politika poziva u pomoć analizu OECD iz svibnja 1997. u kojoj se ističe da će pet država: Brazil, Kina, Indija, Rusija i Indonezija 2020. godine davati jednu trećinu svjetskog proizvoda, dok bi zemlje u razvoju trebale također podići vrijednost svoje proizvodnje na jednu trećinu. Razvijene zemlje bi pak smanjile svoje sudjelovanje u svjetskoj proizvodnji i ona bi također iznosila jednu trećinu.⁶

Uzimajući kao činjenicu da će u tom ukupnom rasporedu opasti i relativna snaga SAD, kineski teoretičari tvrde da već danas američka politika ima problema s nekim zemljama ASEAN-a ili pak u Latinskoj Americi, te da je to početak promjena.⁷

Sve to zajedno trebalo bi potvrditi da svijet budućnosti neće imati sličnosti s prošlim fazama razvoja međunarodnih odnosa, kad je bila očita dominacija samo nekoliko velikih sila. U novom sklopu ukupnoga globalnog razvoja, posebice zemalja u razvoju, u Kini se ističe da je moguće očekivati nastanak i djelovanje niza novih globalnih sila, kao i skupina velikih država, koje će imati značajnu ulogu u međunarodnim odnosima i u novom svjetskom poretku.

⁶Yimin, S., The United States Temporary Upper Hand Not Changing the Trend Toward Further Development of Multipolarity, *International Studies*, 1998., br. 1-2., str. 2.

⁷Neki kineski autori tvrde kako će upravo zapadne zemlje biti prvi izazivači unipolarnom konceptu svjetskog poretka, a njima će se pridružiti i Japan. Commentator, New Trends in the Current International Strategic Situation, *International Strategic Studies*, 1997., br. 1., str. 2-3.

Pristupe koji ističu sadašnje veliko zaostajanje zemalja u razvoju, njihovu nejedinstvenost i neodlučnost u postavljanju nekih zajedničkih interesa, kineski teoretičari ocjenjuju kao prolaznu pojavu. Time se i čitava konstrukcija sadašnjeg svjetskoga poretka, postavljenoga na razini središnjeg pola i četiri velike sile, uzima kao tranzitorno rješenje koje neće moći ostati dugo vremena, a posebice ne kao model koji bi mogao izdržati čak jednu generaciju.⁸

U sadašnjoj situaciji Kina posebice zamjera američkoj politici hegemonizam i politiku s pozicija sile, što se posebno odražava u kineskom susjedstvu. SAD u Aziji i na Pacifiku stacioniraju 100.000 vojnika; svojom tezom o azijsko pacifičkoj regiji kao turbulentnoj i nestabilnoj, one pomažu ukupno jačanje vojne sile. Japan je sa svojim vojnim budžetom od 55,4 milijarde dolara, druga država po vojnim izdacima. Tu su i posebni japan-sko-američki odnosi, kao i razvijanje američko-australske vojne suradnje. Kineski analitičari osuđuju i američke interpretacije procjena o kineskome ubrzanom razvitku i navodnom jačanju vojne sile, što bi trebalo voditi tome da Kina postane svjetska sila br. 1. To se u Bejingu ocjenjuje kao traženje novog neprijatelja i predstavljanje Kine kao buduće opasnosti, što je u funkciji domaćih američkih potreba.⁹

Kako bi parirala sadašnjem stanju, kineska politika aktivna je na nekoliko razina:

- ona globalno odbija ideju o svjetskome poretku utemeljenom na hegemoniji,
- pokušava razviti odnose s nekim zemljama u Aziji koje dijele to mišljenje,
- razvija intenzivnu suradnju s Rusijom, koja je osim toga i važan gospodarski partner, pogotovo u budućnosti,
- nastoji promovirati svoje ideje o multipolarnom svijetu među brojnim zemljama Trećeg svijeta, za koje se tvrdi da su važan akter budućih međunarodnih odnosa.

Zakupljena svojim unutarnjim pitanjima razvitka, Kina ovakvom politikom omogućava angažman i na međunarodnom planu i istodobno nastupa kao zagovornik novih odnosa i novoga poretka. Time ona definira svoje stajalište o sadašnjim međunarodnim odnosima, ali i o onima koji bi trebali nastupiti u budućnosti, kad će i Kina biti svakako jača.

No, očito je da će jačanjem Kine dolaziti i do novih odnosa sa svijetom u kojima će Kina projicirati svoje viđenje svijeta i svjetskoga poretka.

⁸Zhengji, H., The Irresistible Multipolarity Trend of the World, *International Strategic Studies*, 1997., br. 4, str. 2-5.

⁹Taishan, Z., New Development in Japan-US Military Relationships, *International Strategic Studies*, 1997., br. 4, str. 29-31.

Uz potrebu rješavanja pitanja Macaua, što je vrlo blizu, tu je i problem Tajvana koji još uvijek predstavlja izazov kineskoj slici velike sile. Tu su, međutim, i pitanja delikatnih odnosa s Indijom, Vijetnamom, a posebice s Japanom, koji također opterećuju sliku Kine kao velike zemlje. Istodobno, vrlo složeni, kineski odnosi sa SAD koji su značajan ekonomski partner i u isto vrijeme zemlja koja je čvrsto povezana s Japanom, a i država iz koje dolaze kritike kineske politike ljudskih prava, također opterećuju kinesku politiku.

Imajući sve to na umu, Kina posljednjih godina razvija intenzivno odnose s Rusijom, što se sada karakterizira kao strategijsko partnerstvo. Riješena granična pitanja, dogovor o preusmjeravanju nuklearnih oružja, razvijanje značajne trgovinske suradnje, kao i intenzivna vojna suradnja, stvaraju svakako uzorne odnose dviju velikih sila, koje istodobno imaju i zajedničkih gledišta na pitanja novoga svjetskog poretka. Iako je Kina danas po svojoj gospodarskoj snazi prešla Rusiju, ona u velikoj zemlji na zapadu vidi korisnog saveznika s kojim je povezuje niz interesa bilateralnog i širega međunarodnog karaktera. U toj, sada vjerojatno najboljoj, fazi bilateralnih odnosa Kina je zainteresirana za rusko savezništvo, kako u užim azijskim relacijama tako i na globalnom planu. U pluralnom svijetu, koji kineski analitičari inače označavaju kao sinonim za sadašnje unilateralno američko vodstvo, nemoguće se izboriti samostalno za svoje mjesto, te je savezništvo s Rusijom i te kako potrebno. Iako u Kini postoje različita mišljenja o Rusiji (jednom se tvrdi kako je to zemlja slaba i uništena, dok se drugi put ističe da će za 20-30 godina Rusija, zahvaljujući svojim prirodnim bogatstvima i kvalificiranim kadrovima, ponovo postati velika sila), kineska politika ne propušta priliku i gradi odnose koji odgovaraju objema stranama.¹⁰

Ruska strana podržava Kinu u njezinim nastojanjima da riješi pitanja Tajvana, a na drugoj strani kineska politika podržala je ruske kritike širenja NATO-a na Istok. I Kina i Rusija su protiv američkog ulaska u Centralnu Aziju i inzistiraju na jačanju pluralizma kao glavne baze sprječavanja ponovnoga obnavljanja SSSR-a.

No, ako se za Kinu može ustvrditi da je to sila s regionalnim mogućnostima akcije, koja je u usponu svoga razvitka, ipak bi bilo teško zamisliti da bi Kina mogla postati središnji pol novoga svjetskog poretka.

Čak i u fazi kad Kina i postane najsnažnija država, ona će i dalje imati golemih problema. Ponajprije, riječ je o mnogoljudnoj zemlji gdje će, bez obzira na tempo razvitka, i za 20 sljedećih godina velik dio pučanstva živjeti na niskoj razini. To će stvarati i značajne teškoće u socijalnim podjelama, kako između pojedinih struktura kineskoga društva tako i između pojedinih dijelova Kine. U tehnološkom pogledu, kineski razvitak u

¹⁰Yimin, S., Sino-Russia, Russia-US Relations and Interacting among the Three, *International Studies*, 1997., br. 9., str. 10-11.

velikoj mjeri je ovisan o zapadnoj tehnologiji, pa i kreditu, što znači da je u svakoj situaciji moguće kontrolirati pravac kineskog kretanja.¹¹ Na kraju, sadašnja društveno-politička stabilnost još uvijek počiva na čvrstom socijalističkom političkom modelu i gospodarskoj mješavini kapitalističko-socijalističkih načela. Dugoročno gledano, pitanje je koliko dugo će taj monocentristički politički model biti u stanju odolijevati pluralističkim pritiscima koje nosi sa sobom razvijeni gospodarski tempo dinamičnog razvitka i veze sa svijetom. Tu su isto tako i pitanja ljudskih prava i demokracije koja, iako nisu dosegla trenutno visoke razmjere, ipak polako kucaju na vrata. Sve to zajedno Kinu može limitirati u nastojanjima da zauzme neko vodeće mjesto u svjetskim odnosima ili pak da postane središnji pol svjetskog poretka.

II. *Rusko akomodiranje realnostima*

U početnoj fazi Jeljcinove vanjske politike, kad se vjerovalo da je moguće izgraditi strateško partnerstvo između SAD i Rusije, težište ruske politike bilo je postavljeno u tom pravcu, s očitom nadom da bi se mogao stvoriti neki kondominij rusko-američkih odnosa. Samim tim bilo bi riješeno i pitanje svjetskog poretka, kao i ruskog vodećeg mjesta u njemu. Međutim, vrlo brzo, nade u neko strateško partnerstvo počele su slabiti, da bi se ruska vanjska politika počela otrežnjavati u suočavanju s realnim problemima.¹² SAD su svojim praktičnim pristupima jasno pokazale da smatraju Rusiju velikom silom, ali da je ona sada u svakom pogledu slaba i da joj od karakteristika velike sile preostaje jedino nuklearno oružje. O nekom rusko-američkom kondominiju ili pak stvaranju posebnih odnosa, u kojima bi Rusija imala neku vrstu identičnog glasa s američkim, nije bilo niti govora, te su svi oni u Rusiji koji su očekivali takav razvitak morali potražiti drukčije političke koncepte.

U okviru svoga shvaćanja novih odnosa američka je politika:

- postavila tezu da je geostrategijski policentrizam na području bivšeg SSSR-a koristan i poželjan,
- da treba posebice razvijati odnose s Ukrajinom, Azerbajdžanom i Uzbekistanom, kako bi se omogućio prodor američkih interesa u Ukrajinu i azijski dio bivšeg SSSR-a,
- da o širenju NATO-a Rusija nema što reći,

¹¹Kinesko-američka trgovinska razmjena povećala se sa 10,4 milijarde dolara (1987.) na 57,2 milijarde (1995.). Kina je trenutno četvrti trgovinski partner SAD, ali unatoč tome Kina se u američkoj službenoj politici tretira kao “niti prijatelj niti neprijatelj”.

Ibid., str. 9.

¹²Vukadinović, R., *Postkomunistički izazovi europskoj sigurnosti: Od Jadrana do Baltika*, Mostar, 1997., str. 62-68.

- da se svjetske krize mogu (Bosna), ali ne moraju (Irak), rješavati na osnovi rusko-američkih zajedničkih stajališta,
- da je Rusija preslaba i da je se zbog toga ne može tretirati kao jednakog partnera.¹³

Ruska politika koja je shvatila nove realnosti i u kojoj je grupa tzv. zapadnjaka bila poražena, potražila je svoje nove prostore djelovanja. Umjesto zagovarivanja partnerstva ili čak zreloga partnerstva sa SAD, za što Rusija očito nema sredstva niti danas, a ni u doglednoj budućnosti, ruska politika usmjerila se prema:

- “bližem inozemstvu”,
- Kini,
- zemljama zapadne Europe.

1. U svom pristupu “bližem inozemstvu” ruska vanjska politika također je napravila veliki zaokret. Uvjereni u početku da će gotovo sve bivše sovjetske republike, unatoč svojoj nezavisnosti, ubrzo potražiti Moskvu kao središte gospodarskoga, industrijskoga i društveno-kulturnoga razvoja, ruska politika bila je primarno okrenuta prema razvijanju rusko-američkih veza i odnosa. Tek kada se vidjelo da ti odnosi ne daju rezultata, a da se istodobno države Zajednice nezavisnih naroda sve više udaljavaju od Zajednice i sve više ističu državnu nezavisnost, ruska politika je učinila veliki zaokret, dajući primat tom području.

U dokumentu *Strateški principi Rusije iz 1995.* o odnosima sa zemljama ZND istaknuta je ekonomska integracija kao cilj kome se teži. To bi trebalo ostvariti stvaranjem carinske i platne unije, zajedničkim prostorom za znanstvenu i tehnološku suradnju, transferom kapitala i sl. Ističući postavljenu suradnju kao dobrovoljnu aktivnost suverenih i jednakih država htjelo se sve zemlje ZND uključiti u proces jačanja veza. Međutim, očito je da je unutar Zajednice već nastupila podjela država. Rusija, Bjelorusija, Kirgizija i Kazahstan zainteresirani su za tu suradnju; zemlje Kavkaza pokazuju manje interesa, a Ukrajina, Azerbajdžan i Uzbekistan vrlo malo ili gotovo nimalo. Sve ove tri zemlje izložene su brojnim američkim, iranskim i turskim ponudama za suradnjom. Zalihe nafte i plina u Srednjoj Aziji premašuju one u Sjevernom moru, Kuvajtu i Meksičkom zaljevu zajedno,¹⁴ te je aktivnost velikih naftnih kompanija sve snažnija. Istodobno, gradi se i prvi naftovod iz Azerbajdžana koji ne prelazi ruski teritorij, čime se želi izbjeći ovisnost o ruskom prostoru i eventualnom ruskom pritisku. U azijskim republikama izgrađene su prve željezničke pruge koje povezuju Turkmenistan i Uzbekistan s Iranom, što je također udaljilo ovisnost od Moskve.

¹³Brzezinski, Zb., *The Grand Chessboard*, op. cit., str. 118-122.

¹⁴Ibid., str. 125.

Centrifugalne snage koje djeluju u Zajednici boje se loših iskustava iz prošlosti i ruske dominacije, a kako im se sve više otvaraju vrata suradnje sa SAD, Iranom, Saudijskom Arabijom, Turskom i Pakistanom, ruske želje za jačanjem suradnje u ZND nailaze na sve manje interesa. Unatoč tome, očito je da će ruska politika i zbog prošlih odnosa, zbog velikog broja Rusa u tim zemljama, veza koje postoje, kao i pokušaja pariranja stranim aktivnostima nastaviti s tendencijom zagovaranja i jačanja suradnje u ZND. Ako bi tu polučila rezultate, ruska bi politika bila jača interno, a istodobno bi imala i važan adut u odnosima sa SAD.

2. Odnosi s NR Kinom razvijaju se u skladu s ruskom namjerom stvaranja dobrih i prijateljskih odnosa sa susjedima. Kako se to danas na ruskoj strani ističe, dvije zemlje mogu biti dobri susjedi, dobri prijatelji i dobri partneri. S tom namjerom riješena su sporna granična pitanja, a obje se strane nastoje oduprijeti svim onim tvrdnjama koje jednu ili drugu zemlju prikazuju kao opasnost ili prijetnju. Iako u Rusiji još uvijek ima stajališta po kojima bi u budućnosti Kina mogla biti najveća opasnost ruskim interesima, ipak prevladava uvjerenje da je suradnja s Kinom u interesu Rusije, te da se na taj način može stvarati pozicije za neko novo mjesto Rusije u središtu svjetskog poretka.

Ekonomska komplementarnost, kao i brz razvitak kineske proizvodnje, otvorili su šanse za razvijanje trgovine, koja je posebice značajna u pograničnim dijelovima obje zemlje. Istodobno, Sibir i ruski daleki istok posjeduju bogate izvore koji su potrebni kineskoj industriji. Preko APEC-a i bilateralnim odnosima Kina pomaže razvoj tih dijelova Rusije, šireći na taj način ukupne gospodarske i trgovinske odnose.

Umjesto nekadašnjih odnosa, utemeljenih na identičnoj ideologiji marksizma-lenjinizma, današnji rusko-kineski odnosi razvijaju se na pragmatičnim interesima i potrebama obje zemalja. One shvaćaju vrijednost međusobnih odnosa, kako zbog svojih internih razloga tako i zbog međunarodnih pozicija. I u jednom i u drugom slučaju smatra se da suradnja može pomoći unapređivanju njihove međunarodne uloge.

Ruska politika ističe da uzajamne odnose s Kinom želi graditi na odnosima jednakosti i poštovanja suverenih interesa, te da se obje zemlje u svojim akcijama mogu založiti za pravedniji i demokratskiji svijet. Multipolarnost je za jednu i drugu zemlju temelj novih posthladnoratovskih odnosa. Suočena s događajima u Istočnoj Europi, gdje je NATO na putu uključivanja novih zemalja, te aktivnostima u Centralnoj Aziji, ruska politika tvrdi kako se ne smije dopustiti da u novim uvjetima hladnoratovska crta podjele bude zamijenjena nekom novom crtom, koja će također odijeliti pojedine zemlje. U novim uvjetima ne smije biti vodeće zemlje, niti onih država koje se vodi, a sve tendencije koje bi vodile unipolarnom svijetu nedopustive su. Kina tome dodaje potrebu građenja odnosa u novome svjetskom poretku na pet načela miroljubive koegzistencije, kao i zahtjev da se hegemonija i politika sile zamijene poštivanjem suverenih prava svih država bez obzira na njihovu veličinu, snagu ili pozicije.

Zajedništvo pogleda na najbolji način dolazi do izražaja u stajalištima oko rješavanja regionalnih konflikata, a i kriza. U čitavom nizu političkih, ekonomskih, teritorijalnih, nacionalnih, etničkih sukoba i lokalnih ratova obje zemlje vide opasnost za sigurnost. To posebice dolazi do izražaja u Rusiji, koja je suočena s brojnim krizama na teritoriju nekadašnjeg SSSR-a, a neke se od njih mogu lako preliti i na njezin teritorij (Čečenija). Na međunarodnoj razini ruska i kineska politika za rješavanje krize — od bliskoistočne, zatim one u bivšoj Jugoslaviji, Africi, ili u području Jugoistočne Azije — uvijek traže upotrebu miroljubivih sredstava, pokretanje dijaloga, pregovore i konzultacije. One su protiv pokretanja mehanizma regionalnih organizacija, a u slučaju djelovanja UN traže punu kontrolu operacija, odupirući se upotrebi vojne sile.

Ruska strana podržava Kinu u pitanju Tajvana, ona je isto tako odlučno protiv korištenja pitanja ljudskih prava kao sredstva za pritisak. Ruska politika je odbacila takve pokušaje, tvrdeći da je to miješanje u unutrašnja pitanja.¹⁵ Kina zauzvrat podupire ruska stajališta o širenju NATO-a, a za Čečeniju smatra da se radi o ruskom internom problemu. Takva zajednička stajališta usklađuju se koordinacijom vanjske politike i njima obje strane žele pokazati mogućnost svoga djelovanja, koje je svakako snažnije ukoliko nije osamljeno. Lako se može pretpostaviti da će ruska politika, koja i nema neki preveliki izbor partnera, nastaviti provođenjem takve politike, videći u Kini strategijskog partnera kojem takva politika, također, odgovara.

3. U odnosima sa zapadnoeuropskim zemljama neki krugovi u ruskoj političkoj eliti i dalje računaju s razlikama, podjelama i nacionalnim interesima koji na Zapadu nisu isti i koji mogu uroditi razlikama stajališta. To se posebice odnosi na stajališta Europljana spram SAD. Provođeci politiku koja je u prošloj fazi međunarodnih odnosa imala svoje mjesto, ruska politika pokušava pronaći zajedničke dodirne točke, posebice u odnosima s Njemačkom i Francuskom, kako bi se na taj način stvorile pukotine u atlantskim integracijama i omogućilo ublažavanje nekih pogleda koji se odnose na Rusiju i rusku politiku.

Bez obzira na tradicije odnosa, kao i sličnosti pogleda u pojedinim pitanjima, ipak je teško pretpostaviti da bi ruska politika mogla dovesti do nekih ozbiljnijih podjela u atlantskoj zajednici. Temelji njezina okupljanja toliko su čvrsti i sada već toliko trajni da nikakvim manipulacijama Rusija ne može polučiti ozbiljnije rezultate. Osim toga, ruska strana je već toliko oslabljena da ništa velikog ne bi mogla ponuditi, čak i kad bi neka od zapadnih zemalja htjela prihvatiti tzv. rusku kartu. Ako je pak riječ o pogledima na odnose u svjetskom poretku, Europljani koliko god bili zadovoljni ili nezadovoljni sadašnjim stanjem, ipak znaju da je središnji pol — SAD njihov dugogodišnji saveznik i, s druge strane, da kroz atlantske

¹⁵Enyan, S., A Tentative Analysis of the Development of Sino-Russian Strategic Partnership and Its Realistic Foundation, *International Strategic Studies*, 1997., No. 2., str. 28.

oblike suradnje i oni participiraju pri vrhu svjetskoga poretka. To je, svakako, znatno praktičnije i atraktivnije od bilo čega što bi eventualno Rusija mogla ponuditi.

III. *Izazivači izvan kruga velikih sila*

Zemlje koje danas nisu previše zadovoljne postojećim svjetskim poretkom i smatraju da bi on ipak trebao izgledati drukčije, moguće je razlikovati prema njihovim kritikama:

- dio zemalja smatra kako je sadašnji svjetski poredak previše koncentriran oko središnjega pola i da ostavlja malo prostora za akcije ostalih aktera,
- postoje i kritike da se u ovako organiziranom vrhu svjetskoga poretka malo brige vodi o nekim krucijalnim pitanjima globalnog svjetskoga opstanka i razvitka (problem gladi, položaj nerazvijenih, ekologija nerazvijenih zemalja i sl.),
- ovako strukturirani odnosi nisu jamstvo za brže prevladavanje jaza koji dijeli razvijene od nerazvijenih, te se upravo ova velika skupina zemalja ostavlja po strani od glavnih političkih, gospodarskih i socijalnih tokova suvremenoga razvitka,
- glavnina svjetskih pitanja i dalje se rješava u uskom, čak u još užem krugu nego u doba hladnog rata, uz tendenciju zapostavljanja svjetske organizacije UN ili pak njezina marginaliziranja.

Sve te kritike jasno pokazuju da je svjetski poredak i danas nakon hladnog rata u nemogućnosti stvaranja nekoga jedinstvenog sustava odnosa, koji bi vodio računa o svim državama. Isticanje središnjega pola i četiri dijela vrha sustava, svakako ne može zadovoljiti brojne druge države, niti pak pomoći u rješavanju problema suvremenoga i vrlo složenog razvitka. U isto vrijeme u tim se kritikama može tražiti i korijene stajališta pojedinih zemalja, koji se oblikuju u njihovim strategijsko-političkim koncepcijama i koje se nakon toga projiciraju u sklopu odnosa na regionalnoj ili globalnoj razini.

Kad je riječ o relativno većim ili najsnažnijim državama, tada su svakako i te kritike značajnije, jer ne samo da pokazuju stupanj nezadovoljstva već i mogući pravac daljnjeg djelovanja, koji ponekad može imati ozbiljne posljedice u sigurnosnim okvirima.

Sadašnji svjetski poredak još je utemeljen na podjeli između razvijenih i nerazvijenih, odnosno, kako se to ponekad definira, između "zone mira i zone nestabilnosti". A kako u zoni mira živi samo 15% stanovnika našega

planeta,¹⁶ lako je zaključiti da u velikom prostoru nestabilnosti ne može biti uvjeta za relativno brz prelazak u zonu mira i prosperiteta.

Uz tu veliku razdjelnicu, koja odvaja dva svijeta ili dvije zone — siromašnih i bogatih, padom europskog socijalizma i Sovjetskog Saveza u upotrebi je sve više i krilatica o islamu kao opasnosti i najvećem izazovu sadašnjem poretku. Uostalom, čak je i sama sintagma *novi svjetski poredak* upotrijebljena prilikom pripreme napada na Irak, što je u stanovitom smislu i bio udar po jednoj vrsti radikalnog islama.

U širem smislu “islamska prijetnja” promatra se kao skup opasnosti vezanih uz nuklearno naoružanje, terorizam i veliki val migranata iz islamskih zemalja.¹⁷ Postavljajući te odrednice jasno je da se onda i “radikalni islam” ili “islamska prijetnja” mogu pojaviti na raznim prostorima i da bi se moglo govoriti o nekoj vrsti globalnog izazova.

Po jednoj interpretaciji, riječ je o velikom islamskom luku od Mauritanije do kineskih granica, dok se u drugoj varijanti kao potencijalne opasnosti uzimaju neke zemlje poput Libije, Iraka, Pakistana ili, pak, Irana. Osim toga, među islamskim zemljama moguće je naći nekoliko primjera država koje su izložene sankcijama i embargu, te je logično da i one ne prihvaćaju svjetski poredak kao nešto što bi im moglo osigurati ravnopravno mjesto u međunarodnom životu.

Promatrano u sklopu tzv. sukoba civilizacija i novog stvaranja svjetskog poretka, islam se, npr. kod Huntingtona, uzima kao stalan izazivač, ali i snaga koja je sukobljena Zapadu. Taj sukob se intenzivira, a od velikog suprotstavljena broja islamskih država svega se njih nekoliko približilo zapadnim oblicima izgradnje državne zajednice. Suprotstavljajući se tezi da je za Zapad glavna opasnost islamski fundamentalizam, Huntington tvrdi da nije riječ o radikalnom islamu, već o islamu kao civilizaciji, čiji pripadnici smatraju da su njihove vrijednosti više, te se stoga spram zapadnoj civilizaciji odnose neprijateljski.¹⁸ Dodajući tome još nešto širu formulaciju o sukobu koji bi trebao teći crtom “rest against West”, Huntington i čitav svjetski poredak zapravo locira na razvijeno područje Zapada, očekujući izazove i konflikte iz ostatka svijeta koji bi se navodno trebao izboriti za rušenje toga svjetskog poretka.

U islamskim zemljama, posebice u Iranu, odlučno se odbacuju ovakve analize sukoba civilizacija i mjesta islama. Tvrdi se da je čitava koncepcija o islamu kao opasnosti lansirana 1990., kad je započelo raspadanje socijalističkog sustava i Sovjetskog Saveza, te kad je bilo potrebno pronaći nekoga drugog neprijatelja. U tim je okvirima, islam — bez obzira na sve

¹⁶Singer, M., Wildawsky, A., *The Real World Order...*, op. cit., str. 6-7.

¹⁷Huntington, S.P., *The Clash of Civilisations and the Remaking of World Order*, New York, 1996., str. 215.

¹⁸Ibid., str. 217-218.

njegove stvarne odlike, razlike među varijantama islamske religije i poglavito razlike među islamskim državama — proglašen jedinstvenom opasnošću, kako bi se pozornost okrenula u tom pravcu.¹⁹ Iračka okupacija Kuvajta dala je izvanredan povod, a stvaranje novih azijskih država na terenu bivšeg SSSR-a, također je poduprlo tezu o opasnostima s Juga.

U Iranu se tvrdi da je čitava stabilnost Zapada ovisna o stvaranju nekoga iluzornog neprijatelja, te da je u tom svojstvu iskorišten islam, odnosno ideja o nužnosti sukoba civilizacija. Uzimajući mehanički pedesetak islamskih država, kao i brojnost stanovnika,²⁰ bilo je relativno lako lansirati sliku protivnika koji je dobio religijske, civilizacijske, ideološko-političke i vojne konture.

U Iranu se posljednjih godina uporno ponavlja da sukob civilizacija nije neizbježan i da je to iskrivljena teza koja pojednostavljuje povijesna iskustva te ne vodi računa o sadašnjosti, a još manje o budućnosti. Suvremeni svijet je policentričan i u njemu ima dovoljno prostora za suradnju civilizacija te njihovo promicanje i upotpunjavanje, a ne za borbu i eventualnu eliminaciju.

Ideja o novom svjetskom poretku promatra se kao tipičan primjer neokolonijalizma, u kome je jedina supersila najavila svoju želju za aktivnim i samostalnim djelovanjem diljem svijeta. Na primjeru američko-iranskih odnosa, tj. embarga, sankcija i pritiska na druge zemlje da ne stupaju u odnose s Iranom, iranska politika želi pokazati kako je novi svjetski poredak trebao služiti američkim interesima i uvjerenju da su oni gospodari svijeta.²¹

U nekim širim strategijskim vizijama budućnosti uz islam, kao opasnost svjetskom poretku, uzimala se i mogućnost stvaranja alijanse nezadovoljnih zemalja, što bi u drukčijem svjetlu moglo postaviti snagu izazivača. Tzv. trokut, Rusija — Iran — Kina, u kome bi se našle zemlje koje iz različitih razloga nisu zadovoljne sadašnjim rasporedom odnosa, koje smatraju da im ne pripada odgovarajuće mjesto na vrhu ili koje bi htjele radikalne promjene, mogle bi se naći udružene oko svog nezadovoljstva.²² Ono bi

¹⁹Jamel, M., Islam and the West: A Dialogue of Civilisations, *Teheran Times*, Jan. 21., 1998., str. 14.

²⁰Ta stajališta posebice dolaze do izražaja u Teheranskoj deklaraciji država članica islamske konferencije, u kojoj se ističe da to tijelo okuplja 55 država s više od jedne milijarde i 200 milijuna stanovnika. To je gotovo trećina članica UN.
Iran Review, Dec., 1997., str. 17.

²¹*Teheran Times*, Jan., 21., 1998., str. 17.

²²Ocjenjujući takvu mogućnost neki autori ističu kako bi do nje moglo jedino doći kad bi američka politika bila toliko kratkovidna da antagonizira i Iran i Kinu istovremeno, da sama pomogne stvaranju neke alijanse kojoj bi se onda mogla pridružiti i Rusija.

Brzezinski, Zb., *The Grand Chessboard...*, op. cit., str. 116-117.

bilo zajednički nazivnik, koji bi mogao pomoći da se okupe sve gospodarske, vojne i političke snage i da te države zajednički djeluju.²³

No, koliko god taj trokut nekima izgledao privlačan, ne treba ipak zaboraviti na goleme razlike što postoje u tradiciji, vrijednostima i interesima ovih zemalja. Svaka od njih zaokupljena je svojim problemima koji, svakako, premašuju eventualnu želju za suradnjom, a i pitanje je, bi li se suradnjom u trokutu i antagoniziranjem ostalih aktera (posebice Zapada) moglo nešto dobiti ili bi se izgubilo mnogo više.

Unatoč svim promjenama do kojih dolazi i do kojih će doći, bilo za deset ili dvadeset godina, ipak najmodernija tehnologija dolazi iz Amerike i sa Zapada, pa je teško očekivati stvaranje nekih moderno razvijenih saveza od zemalja koje su i te kako ovisne o Zapadu. Osim toga, ni snaga svih triju zemalja, unatoč mnogoljudnosti i prirodnim resursima, nije na takvoj razini da bi se one mogle uspješno zatvoriti u svom trokutu i razvijati odnose koje bi kasnije mogle nametnuti ostalima. U međunarodnoj suradnji leži jedina šansa rješavanja ruskih golemih problema; Kina također samo u jačanju veza sa svijetom može održavati svoj visoki tempo razvitka i polagano kretati u pravcu poboljšavanja uvjeta života, a i Iran, unatoč svojoj izoliranosti i nametnutoj zatvorenosti, svoj boljitak može vidjeti tek onoga dana kad se počne razvijati široka međunarodna suradnja.

Suradnja je imperativ suvremenih međunarodnih odnosa i međunarodni odnosi nikada u svojoj povijesti nisu bili toliko otvoreni svestranom razvijanju najrazličitijih odnosa među državama. Upravo u tom jačanju suradnje, ispreplitanju veza i odnosa, miješanju civilizacija, vrijednosti, pa i državnih interesa, leži mogućnost stvaranja novoga svjetskog poretka, koji bi trebao odgovarati, ako ne svima, a ono barem većini članica međunarodne zajednice.

Analiza sadašnjeg stadija svjetskog poretka u suvremenim uvjetima pokazala bi:

- da je on još uvijek u znaku dominacije jedne supersile i njezinih pokušaja da to što dulje ostane,
- da međunarodni uvjeti još nisu takvi da omogućavaju da se oko središnjega pola oformi skupina država koja bi predstavljala neku vrstu gremija najvećih i najsnažnijih država,

²³Pribojavajući se stanovitih nestabilnosti, ponekad se ističe kako uz tzv. islamski luk ili pak potencijalni trokut, ne treba zaboraviti na moguću "ranjivost europskog tla na kojem je također moguća pojava novih nacionalizama i revolta pojedinih manjina". U tom kontekstu spominje se i nekoliko milijuna muslimana na europskom tlu, koji bi mogli biti predvodnici islamskog fundamentalizma.

Poncet, J.F., *Toward a Directorate of Continents*, u: *Search of a New World Order: The Future of U.S. European Relations*, ed. H. Brandon, Washington, 1992., str. 59.

- da je međunarodna organizacija — UN prilično daleko od toga da postane stvarno središte svjetskoga poretka,
- da je očito nezadovoljstvo dijela država koje iz različitih razloga smatraju kako im ovakav svjetski poredak ne odgovara i da, bez obzira na pokušaj uvođenja termina “multipolarnost”, glavnina međunarodnih odnosa teče unilaterarno,
- da novi svjetski poredak još nije u stanju rješavati središnja pitanja opstanka i razvitka svijeta, a niti je u mogućnosti eliminirati sve sukobe,
- da je crta podjele iz doba hladnog rata zbrisana, ali i dalje ostaju crte koje razdvajaju pojedine skupine zemalja, i to posebice glede ekonomskog položaja i razvoja,
- da izazivači novom svjetskom poretku zasad mogu biti protiv pojedinih rješenja, mogu koristiti svoj glas u UN, ali zbog svoje slabosti nisu u stanju ozbiljnije ugroziti sadržaj i pravce kojim se odvijaju suvremeni međunarodni odnosi.

Relativno kratko vremensko razdoblje od kraja hladnog rata pa do danas nije, naravno, bilo dostatno da se izgradi neki jedinstveni model svjetskog poretka koji bi mogao odgovarati svima. Svijet je po oblicima i akterima višestruko multipolaran, a po nekim središnjim odlukama unilateralan. U tom sukobu multipolarnosti i unilateralnosti leži zapravo najveći izazov svjetskom poretku. Tek stvaranje većeg broja polova koji će biti snažni, organizirani i odlučni da vode aktivnu vanjsku politiku moći će stvarati temelje multipolarnog poretka, koji će voditi više računa o svim članicama međunarodne zajednice. Ali, i tu treba upozoriti kako stvaranje nekih alijansi također ne bi bilo korisno i kako bi moglo voditi nekoj novoj vrsti konfrontacija.

Ako je svijet prevladao fazu hladnoratovskog konfrontiranja unatoč svim nesavršenostima i neizgrađenostima, onda se i novi svjetski poredak može uzeti kao prvi korak prema multipolarnom i demokratskom svijetu budućnosti.

Literatura

- Brzezinski, Zb., *Izvan kontrole*, Zagreb, 1994.
- Brzezinski, Zb., *The Grand Chessboard, American Primacy and its Geostrategic Imperatives*, New York, 1997.
- Singer, M., *Passage to a Human World*, New Brunswick, 1989.
- Rostow, E. W., *Toward Managed Peace*, New Haven, 1993.
- Odom, W. E., *Trial After Triumph: East Asia After the Cold War*, Indianapolis, 1993.

- In Search of New World Order*, ed. by H. Brandon, Washington, 1992.
- Hofman, S., Delusions of World Order, *New York Review of Books*, April 9, 1992.
- Yimin, S., The United States Temporary Upper Hand not Changing The Trend of Multipolarity, *International Studies*, Beijing, 1998., br. 1-2.
- Zhengji, H., The Irresistible Multipolarity Trend of the World, *International Strategic Studies*, Beijing, 1997., br. 4.
- Haihan, W., On Clinton Administration's China Policy and its future Trend, *International Studies*, Beijing, 1997., br. 4-5.
- Enyan, S., A Tentative Analysis of the Development of Sino Russian Strategic Partnership and its Realistic Foundation, *International Strategic Studies*, Beijing, 1997., br. 2.
- Singer, M. — Wildawsky, A., *The Real World Order: Zones of Peace Zone of Turmoil*, New Jersey, 1993.
- Huntington, S., *The Clash of Civilisation and Remaking of World Order*, New York, 1996.
- Vukadinović, R., *Politika i diplomacija*, Zagreb, 1994.
- Vukadinović, R., *Postkomunistički izazovi europskoj sigurnosti: od Jadrana do Baltika*, Mostar, 1997.

Radovan Vukadinović

CHALLENGES TO THE NEW WORLD ORDER

Summary

The disintegration of the socialist regime in Europe did away with the bipolar model of world order and inaugurated a new phase in seeking a new structure and model of international relations. This new world order, only broadly outlined and characterised by (mostly) unilateral leadership, has already been challenged. Two superpowers — China and Russia — condemn the hegemony, unilateralism and the attempts at dictating the international relations. China and Russia are supported by a group of disgruntled countries who also think that a broadly-based multi-polarity is the direction that international relations and the new world order should take. Judging by these challenges and criticisms it might be said that only multilateral co-operativeness can guarantee validity to the nascent world order.